

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

CHARACTERISTICS OF INTERROGATION OF MINORS AND JUVENILE PERSONS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Бабаєва О.В., к.ю.н.,

доцентка кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Полежаєва Є.В., студентка III курсу факультету приватного права та підприємництва

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена аналізу міжнародних стандартів та нормативного регулювання слідчої (розшукової) дії – допиту малолітніх та неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні. Досліджено особливості допиту малолітніх та неповнолітніх осіб, які передбачені чинним Кримінальним процесуальним кодексом України, зокрема, як: участь законного представника та залучення педагога або психолога, а за необхідності – лікаря, місце проведення допиту дитини. Зазначено, що переважно, участь дітей у кримінальному провадженні є доволі травматичним для них досвідом через вразливість, емоційну незрілість, страх та емоційні переживання, з огляду на незвичну для них ситуацію або особливості обставин, у зв'язку з якими вони мають бути допитані. У зв'язку з цим, на державу загалом, та органи кримінальної юстиції зокрема, покладається обов'язок захисту малолітніх та неповнолітніх осіб, при цьому надаючи їм додаткові гарантії під час їх участі у кримінальному провадженні. Розглянуто міжнародні методики допиту неповнолітніх і процес їх впровадження в Україні, зокрема, такі як «Зелена кімната», модель «Барнахус». Наведено визначення цих моделей та приклади їх застосування, відповідно до судової практики. Окреслені процесуальні аспекти роботи з дітьми для отримання максимального обсягу достовірної інформації, з метою найменшої психологічної їх травматизації під час здійснення відповідних юридичних процедур. Аналізуючи національну та міжнародну практику висвітлено певні проблемні аспекти допиту малолітньої та неповнолітньої особи. Звертається увага, що для отримання правдивої інформації від дитини, першочергово слід встановити психологічний контакт, заснований на довірі та відчутті дитини в безпеці. Окрема увага приділяється поняттю правосуддя, дружнього до дитини, яке гарантує ефективне забезпечення усіх її прав, інтересів та потреб, забезпечує право на справедливий судовий розгляд, право брати участь і розуміти хід кримінального провадження, а також право на повагу, недоторканість, гідність тощо. Зазначено, що проведення допиту малолітнього з використанням методики «Зеленої кімнати» або моделі «Барнахус» не є традиційним, і, перш за все це пов'язано із відсутністю чіткого законодавчого регулювання порядку використання окреслених моделей у національному законодавстві. Втім, наразі відбувається етап імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, який базується, зокрема, на нормативних актах у сфері прав дитини Організації Об'єднаних Націй та Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя дружнього до дітей, у правову систему України. В статті розглянуто основну мету проекту та зміни, які передбачаються відповідно до вказаного нормативного акту.

Ключові слова: кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, допит, допит малолітніх та неповнолітніх осіб, міжнародні стандарти, Зелена кімната, методика «Барнахус».

The article is devoted to the analysis of international standards and normative regulation of investigative (search) action – interrogation of minors and minors in criminal proceedings. The peculiarities of the interrogation of minors and minors, which are provided for by the current Criminal Procedure Code of Ukraine, were studied, in particular, how: the participation of a legal representative and the involvement of a teacher or psychologist, and if necessary, a doctor, the place of interrogation of the child. It is noted that mostly, the participation of children in criminal proceedings is a rather traumatic experience for them due to their vulnerability, emotional immaturity, fear and emotional experiences, given the unusual situation for them or the peculiarities of the circumstances in connection with which they have to be questioned. In this regard, the state in general, and criminal justice bodies in particular, is entrusted with the duty of protecting minors and minors, while providing them with additional guarantees during their participation in criminal proceedings. International methods of interrogating minors and the process of their implementation in Ukraine are considered, in particular, such as the "Green Room", the "Barnachus" model. Definitions of these models and examples of their application are provided, in accordance with judicial practice. The procedural aspects of working with children are outlined in order to obtain the maximum amount of reliable information, with the aim of the least psychological traumatization of them during the implementation of the relevant legal procedures. Analyzing national and international practice, certain problematic aspects of the interrogation of minors and minors are highlighted. Attention is drawn to the fact that in order to obtain true information from the child, first of all, psychological contact should be established, based on the child's trust and feeling of safety. Special attention is paid to the concept of child-friendly justice, which guarantees the effective provision of all his rights, interests and needs, ensures the right to a fair trial, the right to participate in and understand the course of criminal proceedings, as well as the right to respect, inviolability, dignity, etc. It is noted that the interrogation of a minor using the "Green Room" method or the "Barnachus" model is not traditional, and, first of all, this is due to the lack of clear legislative regulation of the procedure for using the outlined models in national legislation. However, there is currently a stage of implementation of international standards of child-friendly justice, which is based, in particular, on normative acts in the field of children's rights of the United Nations and the Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, into the legal system of Ukraine. The article discusses the main goal of the project and the changes that are expected in accordance with the specified regulatory act.

Key words: criminal proceedings, investigative (search) actions, interrogation, interrogation of minors and minors, international standards, Green Room, "Barnachus" method.

Постановка проблеми. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) унормовує порядок проведення допиту особи, як слідчої (розшукової) дії у кримінальному провадженні. Враховуючи, що КПК України не встановлює вікових обмежень щодо особи, яка може бути допитана, тому, окрім іншого, визначає й особливості його проведення за участю малолітньої та неповнолітньої особи. Проте, чи достатньо змісту відповідної нормативної регламентації для досягнення бажаного результату? Вважаємо, що ні. Адже сукупність дій

уповноваженої службової особи та/або суду до та під час проведення допиту окресленої категорії осіб, вимагає не тільки особливої уваги та підходу, спеціальних знань та досвіду у процесі взаємодії з дитиною, а й проведення відповідних дій, які виходять за межі їх унормування КПК України. На практиці, на жаль, не завжди застосовується спеціалізований підхід при проведенні відповідної слідчої дії, адже допит малолітнього та/або неповнолітнього часто проводиться за загальними правилами, не враховуючи при цьому їх психологічні особливості, бачення та сприйняття

ситуації. У деяких випадках виникає непорозуміння або проблеми взаємодії з батьками, законними представниками неповнолітніх під час допиту. Впровадження стандартів правосуддя дружнього до дитини вимагає не тільки дотримання засади верховенства права та інших загальних засад кримінального судочинства, а й, зокрема, відповідно до міжнародних стандартів, допит дитини, незалежно від її правового статусу, повинен проводитись з урахуванням найкращих її інтересів. Ставиться до дітей з обережністю, чутливістю, справедливістю та повагою під час будь-якої процедури або справи, приділяючи особливу увагу їх особистій ситуації, благополуччю та конкретним потребам, а також з повною повагою їх фізичної та психологічної недоторканності. Таке ставлення повинно бути незалежно від того, у якому процесуальному статусі вони приймають участь у сфері кримінальної юстиції. Застосування під час проведення допиту міжнародних методик, таких, як «Зелена кімната» і модель «Барнахус», є складовими дружнього до дитини правосуддя, застосування яких, дозволяє досягти цілей кримінального провадження та мінімізувати травмування дитини, як учасника кримінального провадження. Впровадження окреслених моделей у діяльність правоохоронних органів пов'язано не тільки з законодавством, але й з підходом, ставленням до дітей і абсолютною зміною філософії кримінального процесу.

Аналіз останніх досліджень. Особливості участі малолітніх та неповнолітніх осіб у сфері кримінальної юстиції ставали предметом дослідження широкого кола вчених. Не є виключенням й дослідження питання проведення слідчих (розшукових) дій за участі окреслених осіб та, зокрема, допиту, вченими процесуалістами та криміналістами А. Будзинською, І. В. Гловюк, О. Ф. Зеленським, М. О. Карпенком, С. М. Лозовою, О. Г. Литвиненко, О. Р. Михайленко, Л. Д. Удаловою, В. Ю. Шепітьком, Я. О. Яровим, В. А. Журавлем, В. В. Романюком та багатьма іншими. Разом з тим, в сучасних умовах, враховуючи підвищення кількості дітей, які потрапляють у сферу кримінальної юстиції, імплементацію міжнародних стандартів у національне законодавство, необхідним є більш детальне дослідження даного питання, з метою забезпечення захисту прав дітей і врахування найкращих інтересів дитини.

Виклад основного матеріалу. КПК України містить загальні положення щодо допиту малолітніх та неповнолітніх, які передбачені статтями 226 та 227. Особливості допиту малолітніх та неповнолітніх унормовуються у двох аспектах: а) в якості свідків або потерпілих – ст. 354 КПК України; б) у статусі підозрюваних/обвинувачених – ст. 490, ст. 491 КПК України.

Взаємодія з дитиною, яка опинилась під юрисдикцією органів кримінальної юстиції має певні особливості, які слід враховувати. Так, у п. 11 та п. 12 ст. 3 КПК України зазначено: «малолітня особа – дитина до досягнення нею чотирнадцяти років; неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років». Декларація прав дитини 1959 року закріплює принцип, відповідно до якого дитина за будь-яких обставин, має перша отримувати захист і допомогу [2]. Також дане положення закріплене і у КПК, у ч.2 ст.10 зазначено про певні категорії осіб (враховуючи неповнолітніх і малолітніх), які користуються додатковими гарантіями під час кримінального провадження. Дитина має певні фізіологічні особливості, які пов'язані з її віком, рівнем інтелектуального та емоційного розвитку тощо, і ці чинники суттєво впливають на сприйняття нею відповідних обставин кримінального правопорушення.

Перш за все слід зазначити, відповідно до ст. 226 КПК України допит дитини проводиться в присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. В деяких випадках участь батьків не допомагає, а навіть навпаки може заважати дитині у наданні

нею показань. Адже часто діти відчувають тиск, емоційне напруження, негативні емоції з боку батьків, не хочуть розповідати правдиву, і, навіть, травмуючу інформацію у їх присутності. Так, відповідно до ч. 3 ст. 227 КПК України, передбачено, що у виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітньої чи неповнолітньої особи, слідчий, прокурор має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих дій, або від участі у кримінальному провадженні загалом, і залучити іншого законного представника. Отже, присутність батьків чи осіб, що їх замінюють, вирішується на розсуд слідчого чи суду, враховуючи певні обставини справи.

Роль педагога або психолога на практиці у кримінальному провадженні часто недооцінюють, або навіть нехтують їх залученням. Відповідно до постанови колегії суддів Кримінального Касаційного Суду Верховного Суду (далі – ККС ВС): «під час проведення слідчої дії з неповнолітнім потерпілим та його допиту в суді участь педагога не є обов'язковою, якщо процесуальна дія проводиться за участю законного представника» [11]. Як зазначає В. В. Романюк, виходячи із практики щодо ролі та значення психологічних знань, доцільно передбачити обов'язкове залучення психолога до кримінального провадження щодо малолітніх та неповнолітніх осіб. Адже фахівець у цій сфері вивчає особливості характеру дитини, окремі акти її поведінки [15, с. 104]. Аналогічну позицію висловлював В. Я. Тацій, який зазначив, що: «педагог повинен займатися вихованням і навчанням малолітніх або неповнолітніх такого ж віку, що і дитина, яка бере участь у слідчій дії. Психолог має бути фахівцем у галузі дитячої та юнацької психології» [20, с. 570]. Також на практиці досить часто слідчі запрошують педагогів або психологів «по знайомству», що має на меті більше дотримання формальних вимог, а не дійсно підтримка і захист прав дитини [6, с. 25]. І ця формальна участь тягне за собою і наступні проблеми, наприклад такі як некомпетентність фахівців. Адже в різному віці дитина потребує різної допомоги, повинен бути різний підхід до різних вікових категорій, і відповідно необхідним є залучення фахівців, які знають як працювати з конкретною дитиною. Зокрема, міжнародні стандарти наголошують на тому, що допит має проводитись особою, яка володіє спеціальними знаннями та є спеціалістом в області психології дитини відповідного віку. Наприклад, кримінально-процесуальне законодавство Польщі передбачає участь психолога-експерта у проведенні допиту дитини, який при цьому переважно і веде допит [4, с. 23]. У КПК України також закріплена можливість долучити лікаря під час допиту дитини. Слід погодитися з позицією С.В. Белана, що лікар має бути спеціалістом у галузі дитячої психіатрії, мати відношення до дитячих захворювань, в тому числі нервово-психічних [22, с. 31]. У науковій літературі зазначається, що суду рекомендується зважено підходити до вибору педагога, психолога та лікаря для участі у судовому провадженні. Зокрема, суду слід враховувати потреби неповнолітнього обвинуваченого (психологічні, медичні тощо), кваліфікацію та спеціалізацію психолога, педагога та лікаря, а також стосунки між обвинуваченим та особами, які залучаються до допиту (наприклад, суду не варто залучати для участі у допиті педагога, з яким у неповнолітнього були або ж залишаються напружені стосунки)» [21, с. 77]. Отже, дане питання потребує більш детального закріплення і тлумачення, визначення за яких обставин має залучатись лікар, які вимоги повинні бути до фахівця, механізм залучення тощо.

Тривалість допиту неповнолітніх та малолітніх осіб є наступною особливістю. Відповідно до ст. 226 КПК України закріплено, що відповідна слідча дія не може проходити понад одну годину без перерви, і понад дві години на день загалом. Однак чітко не регламентовано тривалість такої перерви, і, виходячи з практики, вирішується

слідчим окремо щодо кожної дитини з урахуванням її особливостей такі як вік, психічний і емоційний стан тощо. Порушення цієї вимоги тягне за собою незаконність складених протоколів під час допиту через перевтому дитини [5, с. 16].

Місце проведення допиту малолітніх і неповнолітніх обирається так, щоб якнайменше психічно травмувати дитину. Допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування, або в іншому місці за погодженням особи, яку мають допитати – це може бути місце проживання, місце навчання. Вибір місця допиту неповнолітнього має враховувати найкращі інтереси дитини, яке зменшувало б стрес, підвищувало довіру до працівників правоохоронних органів. Деякі науковці, наприклад Ю. Д. Винниченко, вважають, що особи віком від 14 до 16 років мають допитуватись в офіційній, діловій обстановці, наприклад кабінет слідчого, адже це підкреслює важливість події і налаштовує особу до дачі показань [23, с. 121]. Але ця думка є спірною, адже на нашу думку, по-перше, слід враховувати процесуальний статус такої особи, а по-друге особливості психологічної стійкості та вразливості у кожної дитини є різними. У зв'язку з цим відповідні дії і тиск на психіку дитину може негативно відобразитись і особа може замкнутись, що також вплине на хід та результати кримінального провадження. Отже, обираючи місце проведення допиту дитини потрібно створити домашню атмосферу, яка буде сприяти спілкуванню з дорослими.

Останнім часом набирає популярності таке поняття як «Зелена кімната». Дана методика побудована на міжнародних стандартах поводження з неповнолітніми і не є чимось новим для України. Так, наказом Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) від 19 грудня 2012 року № 1176 було затверджено Інструкцію з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей (на сьогодні це Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України»), у якій використовується термін «методика «Зелена кімната» [12]. Такий підхід використовується у багатьох країнах світу, зокрема у Німеччині, Польщі, Естонії, Грузії тощо. Зелена кімната – це система заходів для забезпечення прав і свобод дитини в ході слідчих та процесуальних дій через створення сучасних умов та впровадження європейських стандартів у спілкуванні офіцерів поліції з дитиною, що стала свідком або постраждала від злочину, або знаходиться у конфлікті із законом [7, с. 191]. При застосуванні даного методу беруться до уваги вікові та психологічні особливості дитини. При цьому слід зазначити, що правовий статус неповнолітнього для застосування під час допиту «Зеленої кімнати» не має значення – чи то дитина перебуває у конфлікті з законом і скоїла правопорушення, чи то перебуває у контакті з законом і стала жертвою або свідком кримінального правопорушення. Відповідно до різних міжнародних норм щодо дітей, у порівнянні з дорослими особами, потрібні особливі юридичні процедури, спеціальний підхід, соціальна допомога та супровід тощо [24, с. 22].

За допомогою використання спеціальних методик, комфортній атмосфері, індивідуальному підходу та певному технічному оснащенню (для проведення відеофіксації допиту з метою уникнення повторних допитів) досягається головна мета «Зеленої кімнати», а саме зменшення повторної травматизації дитини під час допиту. Також, слід зауважити, що «Зелені кімнати» покликані не тільки розташувати до себе дитину, а й для дотримання таких принципів права як гуманізм, законність та інші. Допит (або, наприклад, опитування) дитини у «Зеленій кімнаті» передбачає п'ять фаз. Попередня фаза – це підготовка до проведення допиту, ще до початку вступу у комунікацію з дитиною, особа, яка буде проводити допит, має підготу-

вати основні запитання і з'ясувати для себе на які основні моменти їй слід звернути увагу. Далі йде вступна фаза, яка передбачає знайомство з дитиною, на цьому етапі важливо розповісти про місце, де буде проводитися допит, про мету, представитись дитині, надати інформацію дитині про її права та обов'язок говорити правду, на зрозумілій дитині мові, без використання складних термінів. Всі ці заходи допоможуть дитині відчувати себе у безпеці. Після цього відбувається фаза вільної розповіді, на цьому етапі ми слухаємо дитину, намагаємось не перебивати, спостерігаємо за невербальними жестами, з'ясуємо чи переживала дитина відповідний досвід, і після того, як дитина самостійно щось розповіла переходимо до фази детальних запитань. На цьому етапі особа, яка спілкується з дитиною, ставить питання, уникаючи навідних питань, щоб правильно зрозуміти дитину. І на заключній фазі важливо подякувати дитині за розмову, та переключити дитину на інші дії, не пов'язані із справою, наприклад, поговорити на нейтральні теми [25, с. 21].

Щодо зовнішнього вигляду «Зелена кімната» нагадує звичайну дитячу кімнату з іграшками, різними меблями, рослинами, книжками. Однак головною рисою даного методу є автоматична фіксація процесу допиту, що дає змогу повторно прослуховувати допит, слідкувати за мімікою, рухами дитини, інтонацією. І також важливою особливістю «Зеленої кімнати» можливість провести допит дитини мінімального віку. Адже чинним кримінальним процесуальним законодавством не регламентовано з якого віку можна допитувати дитину. У цьому аспекті доцільно звернутись до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), зокрема, справи «Panovits v. Cyprus», «Євген Петренко проти України», «S N v. Sweden», відповідно до яких, вік дитини не може бути перешкодою для права дитини повною мірою брати участь у судовому процесі. А свідчення дитини не слід вважати недійсними або ненадійними просто на підставі віку дитини.

Також у контексті окресленого питання цікавою є практика національних судів, зокрема, ухвала апеляційного суду у справі № 753/13113/18, відповідно до якої суд не погодився із доводами сторони захисту щодо того, що така методика застосовується до дітей віком від 4 до 14 років. У даній справі на момент проведення бесіди з психологом вік дитини становив 3 роки та 3 місяці. А психолог зазначила, що відповідно до усталеної світової практики, така методика може застосовуватись до дітей віком від одного року. Крім того, дитина віком 3 роки в повній мірі може усвідомлювати форму, колір та смакові якості, та в даному випадку рівень розвитку дитини був достатній для проведення її психологічного дослідження [13]. Але все одно залишається питання щодо достовірності отриманих показань від дитини, і це перш за все пов'язано із особливостями психіки дитини до сприйняття і відображення певної інформації, особливо в стресових умовах. У міжнародній практиці використовують ряд методик, для аналізу показань дитини, але на жаль, українським фахівцям вони мало відомі.

Основна ж методика, яку використовують – оцінка валідності тверджень, яка будується із трьох складових. Перше – це проведення структурованого інтерв'ю, тобто сам етап збору даних. Ця стадія відбувається у формі вільної розповіді, щоб можна було оцінити самостійність повідомлення дитини щодо подій, але мають місце і додаткові запитання, проте це робиться з особливою обережністю, обов'язково без навідних запитань. Наступний етап – контент-аналіз на підставі встановлених критеріїв, фактично експертне дослідження, за допомогою якого оцінюють змістовні та якісні характеристики отриманої інформації на підставі ряду критеріїв (кількість подробиць, незвичайні подробиці, повідомлення про психічний стан, визнання уривчастості власних спогадів, самозасудження тощо). Ці критерії будуть підтверджувати правди-

вість показань дитини. І останній етап – оцінка результатів за допомогою низки запитань, такий собі перевірочний лист для оцінки надійності (неадекватність мови та знань, застосування складних слів, висловів, тиск, спонукання до дачі хибних свідчень, несумісність з іншими твердженнями, доказами). У цьому випадку кожна позитивна відповідь за цими критеріями буде ставити під сумнів надійність результатів допиту [10]. Існує й ряд інших методик і додаткових інструментів для оцінки достовірності отриманих показань. Наприклад, зазвичай, правдиві показання супроводжуються певними жестами, мімікою, що демонструє дію і емоційне ставлення до чогось або когось.

Судова практика в Україні відображає дещо інакший підхід до оцінки достовірності допиту дитини. Зокрема, відповідно до Постанови Верховного Суду від 17.01.2023 року у справі № 753/13113/18, суд зазначив, що «...з'ясування значення висловлювань, які містяться у показаннях потерпілого чи свідка, а також достовірності цих показань і їх належності до подій, які є предметом судового розгляду, є виключною компетенцією суду. Суд не має права покладатися виключно на тлумачення іншими особами висловлювань потерпілого, а зобов'язаний надати власну оцінку цим показанням» [15]. Отже, виходячи з даної правової позиції суд на власний розсуд оцінює зміст і спосіб отримання інформації від дитини і робить висновок чи варті вони довіри, з'ясовує здатність дитини описувати події і свої враження, а також відрізнити правду від брехні (фантазії). Але при цьому, відповідно до постанови ККС ВС від 25.09.2023 року у справі № 165/93/22, можуть брати до уваги і висновки спеціаліста, які підтверджують наявність індикаторів емоційного насильства, але у сукупності з висновком судово-психіатричної експертизи, і інших обставин справи.

Головною перевагою застосування методу «Зелена кімната» під час допиту дитини є участь психолога. Безпосередньо в кімнаті знаходяться виключно дитина та психолог, який раніше ознайомився з відповідним переліком питань, які цікавлять слідчого. Всі ж інші учасники процесу перебувають в іншій кімнаті і тільки спостерігають через камери відеоспостереження або через спеціальне скло, яке знаходиться у кімнаті і дає можливість стежити за всім, що відбувається всередині, проте дитина бачить виключно дзеркало [5, с.20].

Проблема ж полягає у тому, що такі спеціально обладнані приміщення відсутні у багатьох містах України, а також, у тому, що слідчі, прокурори не завжди звертаються до даного методу, адже у КПК України відсутня імперативна вимога щодо застосування «Зеленої кімнати» і немає чітко врегульованого і закріпленого механізму проведення процедури. З приводу даного питання вже є судова практика. Так, відповідно до позиції ККС ВС України у постанові від 17.01.2024 у справі № 335/4038/22 КПК України не містить обов'язку під час досудового розслідування проводити допит малолітньої особи за методикою «Зелена кімната». Проведення слідчих дій щодо малолітньої особи без урахування зазначеної методики допиту не є порушенням вимог КПК, зважаючи, що даний спосіб опитування орієнтований на мінімізацію та запобігання повторної травматизації психіки дитини і несе виключно методичний характер [17].

Проте, як зазначають деякі науковці, зокрема Т. І. Мальована, у разі відсутності такого приміщення або ж за відсутності можливості відвести дитину до такого приміщення, провести допит дитини можна хоча б з використанням деяких особливостей «Зеленої кімнати» в будь-якому зручному для дитини місці. У приміщенні, де планується проведення допиту слід прибрати всі речі, які можуть відволікати увагу дитини, або ж нервувати її. За можливості проводити допит на м'яких меблях, таких як наприклад диван, щоб дитині було більш комфортно, вимкнути телефон, зачинити зсередини двері, щоб сто-

ронні люди не заважали, надати дитині олівці і папір, адже малюнки дітей часто носять змістовний характер і для провадження, і для оцінки психічного стану, і звісно треба запросити психолога [3, с. 182]. Окрім цього, КПК України передбачив можливість відео- та аудіофіксації такого допиту. Вся ці заходи надають можливість уникнути повторного допиту дитини і забезпечити прозорість всьому процесу спілкування. Зокрема, під час розгляду справи ККС ВС, у справі № 369/1044/19, досліджували відеозапис допиту дитини як свідка за методикою «Зеленої кімнати», з метою уникнення повторних допитів. Отже, застосування даної методики можна виразити у формулі «безпечний дорослий + безпечне місце = дитина в безпеці» [10].

У міжнародній практиці також застосовується модель «Барнахус», впровадження якої вже поступово почалось і в Україні. Вперше дану методику запровадила Ісландія, що у перекладі означає «будинок для дітей». Барнахус – це місце, де різні спеціалісти з різних установ (представники правоохоронних органів, кримінального судочинства, служб захисту дітей, медичні працівники, психологи), співпрацюють, щоб забезпечити ефективний захист, послуги та правосуддя, дружнє до дітей. Модель «Барнахус» поєднує у собі систему правосуддя та соціальної сфери, що у результаті призводить до скоординованої діяльності відповідних установ. Ключовою метою є зменшення навантаження на дитину у кримінальному провадженні, забезпечення дітям необхідної підтримкою та підвищення якості розслідування [6, с. 8].

Структура «будинків для дітей» передбачає умовні «чотири кімнати». У першій кімнаті, з назвою «Захист дітей», відбувається оцінка потреб у захисті дитини. Друга кімната – «Кримінальне розслідування та судове провадження», де дитина вже безпосередньо допитується, за схожою методикою «Зеленої кімнати», із залученням психолога, а інші учасники провадження перебувають у іншій кімнаті, тільки спостерігаючи за процесом допиту. Кімната 3 передбачає «Медичний огляд та лікування», і кімната 4 – «Обстеження та лікування психічного здоров'я». Метою даного проекту є створення дружнього до дитини середовища та збирання необхідних доказів в процесі взаємодії з дитиною [10].

В реєстрі судових рішень вже можна знайти достатню кількість справ, де застосовувалась «Модель Барнахус». Наприклад, в ухвалі Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області від 27.06.2022 року у справі № 138/1300/22 зазначено, що: «показання неповнолітньої потерпілої мають суттєве значення для встановлення об'єктивної істини для досудового розслідування у кримінальному провадженні, а зі спливом часу надані показання нею можуть бути детально не відтворені, з метою уникнення або мінімізації можливої психологічної травматизації дитини в кримінальному провадженні, попередження негативного впливу на повноту та достовірність судового розгляду, виникла необхідність у проведенні допиту неповнолітньої потерпілої під час досудового розслідування в судовому засіданні поза залом судового засідання в іншому приміщенні, у Центрі захисту та соціально-психологічної підтримки у процесі правосуддя дітей, які постраждали або стали свідками насильства (модель Барнахус) з використанням відео конференції» [18]. Слід зазначити, що існує й більш негативна практика щодо застосування «моделі Барнахус» як місце допиту неповнолітнього, яка перш за все пов'язана з відсутністю прямої вказівки на дану методику у законодавстві і чіткої інструкції дій. Наприклад, в ухвалі слідчого судді від 20.03.2024 року у справі № 935/28/24 відмовлено у проведенні допиту неповнолітнього у спеціальному приміщенні («Барнахус»). Аргументуючи таке рішення, слідчий суддя зазначив, що КПК України містить в ст. 225 дві виняткові обставини, для проведення допиту поза межами судо-

вого засідання, а також посилання на «інші обставини». Він зазначив, що вік дитини, не є підставою проведення допиту поза судовим приміщенням і відмовив у проведенні допиту у спеціальному приміщенні із залученням психолога. Отже, можна зробити висновок, що модель «Барнахус», так само як і «Зелена кімната», починає впроваджуватись і застосовуватись у кримінальному провадженні в Україні, але ще існують певні процесуальні проблеми, які пригальмовують розвиток даних методик. Отже, «Зелена кімната» застосовується для проведення такої слідчої дії як допит дитини з урахуванням її психологічних особливостей, в умовах, що мінімізують та не допускають повторної травми психіки дитини. Тоді як модель «Барнахус» передбачає таку взаємодію членів міждисциплінарної команди для проведення різних слідчих дій, такі як допит, отримання біологічних зразків, слідчий експеримент, експертні дослідження, в атмосфері дружньої до дитини, і надання комплексної допомоги (соціальної, правової, медичної).

Окремо хочеться зазначити, що 01.06.2023 року офіційно стартував пілотний проєкт імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, який базується на рекомендаціях Комітету ООН з прав дитини, у правову систему України, і саме тому дане питання потребує більшої конкретизації, адже належний захист прав дітей неможливий без системи правосуддя, дружнього до дитини. Метою проєкту є адаптування кримінального процесу до потреб дітей, сприяти їхній реінтеграції та реабілітації, максимально спростити перебування дитини в цьому процесі [8]. Важливим аспектом є те, що незалежно від того який процесуальний статус має дитина, чи то вона свідок, чи потерпіла, чи особа, яка підозрюється/обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення – це завдає дитині значної шкоди, її психологічному стану і майбутньому адаптуванню у суспільство. Адже, навіть, коли дитина вчинила кримінальне правопорушення, у переважній більшості випадків мають місце певні життєві обставини, які передували тому, що вона стає на шлях кримінального правопорушення, іноді сама того не усвідомлюючи, і пов'язано це з тим, що у дитини сформувалися абсолютно інші правила поведінки і існування.

Отже, підхід до роботи з дітьми має бути єдиним у будь-якій ситуації, коли дитина потрапляє у кримінальний процес, незалежно від її статусу. Окрім цього, передбачаються певні зміни, що стосуються спеціалізації, а саме ювенальні прокурори, слідчі, дізнавачі проходять спеціальне навчання, вони займаються виключно провадженнями, пов'язаними з неповнолітніми, і головне, в центрі уваги знаходиться дитина, якій створюються умови захисту, психологічної підтримки, законного представництва. І враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок про запровадження такого принципу як дитиноцентризм – всі процеси будуються навколо малолітнього/неповнолітнього, з урахуванням інтересів останнього. Даний принцип передбачає обов'язкове залучення дитячих психологів, надання адвоката, мінімізація допитів ті інших слідчих дій.

Поняття «правосуддя, дружнє до дитини» включає у себе чотири складові. Першою складовою є право – це закони і правила, які мають бути встановлені в нашій державі, в тому числі і міжнародні стандарти. Друга складова це інституції – органи і організації з певною спеціалізацією, і тут маєтись на увазі не лише спеціалізовані судді чи прокурори, а й їхня фахова спроможність. І звідси випливає третя складова – це фахівці, відповідно до якої передбачається проходження суб'єктами цих органів відповідних

навчань, і які повинні працювати з урахуванням певних підходів і стандартів. І, нарешті, остання складова – це світогляд – підхід і ставлення до дітей як до повноцінних рівних суб'єктів і визнання того, що діти є такими самими людьми і мають ті самі права, а держава бере на себе обов'язок забезпечити ці права, і при цьому ми маємо з повагою ставитися до кожної дитини і забезпечувати їм додатковий захист, оскільки діти не можуть ефективно постояти за себе і реалізувати свої права на рівні з дорослими [9]. Загалом, серед принципів правосуддя, дружнього до дитини багато уваги приділяється тому, щоб всі інституції і фахівці мали мультидисциплінарну взаємодію і відповідно проходили обов'язкове навчання, пов'язане з правами дитини, з психологією дитини, з тим, як взаємодіяти та спілкуватися з дітьми.

Будуючи правосуддя дружнє до дитини першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. З точки зору Конвенції ООН про права дитини принцип найкращих (якнайкращих) інтересів дитини – це підхід, за яким держава будує взаємодію між дитиною та державними і приватними інституціями [16]. Даний принцип вже широко застосовується і тлумачиться і в національному законодавстві, і на рівні міжнародної практики. Так, наприклад, у висновку, викладеному у Постанові Верховного Суду від 04 серпня 2021 року, зазначено що при оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини враховуються такі базові елементи як погляди дитини, індивідуальність, піклування, захист і безпека дитини, вразливе положення, право на здоров'я. Подібні висновки містяться і в практиці ЄСПЛ, а саме у справі «Мамчур проти України», де виокремлюються два основні підходи у визначенні найкращих інтересів дитини – це збереження зв'язків із сім'єю, крім випадків коли доведено, що сім'я непридатна або неблагополучна, і по-друге це забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному і стійкому середовищі [19]. Отже, правосуддя, дружнє до дітей враховує їхні особливі потреби, забезпечує та захищає їхні права. Такий підхід допомагає створити безпечне і підтримує середовище для розвитку дітей і підлітків.

Висновки. Україна має спеціальні правові норми та процедури, що регулюють допит малолітніх і неповнолітніх осіб у судових та правоохоронних органах. Ці норми покликані враховувати особливості віку, розвитку та психологічні потреби дітей та підлітків. Але через відсутність чіткої нормативної процедури та механізмів проведення допиту дітей, недостатню підготовку фахівців, брак спеціальних установ та ресурсів виникають різні проблеми, які тягнуть за собою травмування психіки дитини і погіршення якості кримінального провадження. Запровадження міжнародних стандартів у сфері допиту дітей є важливим кроком для забезпечення їх захисту і підтримки. Реалізація цих стандартів сприятиме створенню більш справедливого, гуманного та дієвого правосуддя, яке враховує найкращі інтереси та потреби найвразливіших членів суспільства – дітей та підлітків. При цьому, не слід перекладати відповідальність тільки на законодавця, адже недостатня зацікавленість працівників правоохоронних органів у забезпеченні оптимального захисту та підтримки дитини може бути серйозною перешкодою. Адже, створити безпечне місце для дитини можна і у кабінеті слідчого, дізнавача за допомогою запозичення принципів міжнародних методик і максимальному застосуванню їх у приміщенні. Отже, Україні стала на шлях змін щодо підходів у досудовому та судовому провадженні стосовно неповнолітніх і це допоможе забезпечити, що права та потреби малолітніх та неповнолітніх осіб будуть враховані і захищені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
3. Мальована Т.І. Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 174–184.
4. "Як опитувати дитину": Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / Авт.-упорядн.: А. Будзинська; Переклад: Л.Кухарська; Адаптація до кримінально-процесуального законодавства України: Г. Христова. – К. – 2009. – 64 с. – URL: <https://cutt.ly/tntteRG>
5. Віксич С.Д. Допит неповнолітньої особи з використанням новітніх технологій. – Київ, 2020. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c6afb7ad-fb3d-4b29-bbb0-ee7224bf90c3/content>
6. Збірка матеріалів із впровадження моделі «Барнахус» в Україні підготовлено Міжвідомчою координаційною радою з питань правосуддя щодо неповнолітніх за участі експертів.-Режим доступу: – https://www.unicef.org/ukraine/media/21316/file/BARNAHUS_web_2.pdf
7. Литвиненко О.Г. Окремі аспекти застосування «Зеленої кімнати» як місце допиту неповнолітнього підозрюваного. 2022 р. URL: <https://doi.org/10.32782/39221373>
8. Офіс Генеральної прокуратури. Імплементация міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/implementaciya-miznarodnix-standartiv-pravosuddya-druznyogo-do-ditini-pravoohoronci-ta-uryadovci-pidpisali-spilnii-dokument>
9. Вебінар для представників суб'єктів захисту прав дитини з Волинської, Житомирської, Кіровоградської, Львівської, Черкаської, Чернівецької, Харківської областей та м. Києва . 10 жовтня 2023 р. «Сутність та основні принципи правосуддя, дружнього до дитини» – <https://www.youtube.com/watch?v=bSMA5-SCCa4>
10. Вебінар для представників суб'єктів захисту прав дитини з Волинської, Житомирської, Кіровоградської, Львівської, Черкаської, Чернівецької, Харківської областей та м. Києва 7 листопада 2023 року. «Особливості застосування методики «Зелена кімната» та моделі «Барнахус»: алгоритм дій» – <https://www.youtube.com/watch?v=YEy7D23Oz7A>
11. Судово-юрідическа газета. Чи потрібно залучати законного представника під час допиту неповнолітнього: рішення ВС. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/128879-chi-potribno-zaluchati-zakonnogo-predstavnika-pid-chas-dopitu-nepovnolitnogo-rishennya-vs#:~:text=228%2C%20%D1%87,%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20%D0%B7%D0%B0%20%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8E%20%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
12. Наказ МВС України « Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» від 19.12.2017 р. № 1044 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>
13. Ухвала апеляційного суду у справі № 753/13113/18 від 30.09.2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92183978>
14. Постанова ВС від 17.03.2023 року у справі № 753/13113/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108526645>
15. Романюк В.В. Участь педагога, психолога та лікаря в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (67). С. 101–109.
16. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
17. Постановова Кримінального Касаційного Суду у постанові від 17.01.2024 у справі № 335/4038/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116512355>
18. Ухвала Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області від 27.06.2022 року у справі № 138/1300/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104942470>
19. Рішення ЄСПЛ у справі «Мамчур проти України», заява № 10383/09. *Верховна Рада України* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text
20. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012
21. Особливості здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх: навчально-методичний посібник / Колектив авторів, за заг. ред В. В. Щепоткіної, Т. І. Слущкої. – К.: Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ; Національна школа суддів України; Проект «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні», 2017. – 238 с. 77.
22. Белан С. В., Луценко Т. О. Особливості залучення спеціаліста-психолога у кримінальному процесі. Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2010. – Вип. 7.
23. Винниченко Ю.Д. «Зелена кімната» у практиці досудового розслідування: поняття та значення. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід». С. 120-122. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/31306/1/zahust_prav_ludunu.pdf#page=121
24. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочеміровська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП КЛИМЕНКО, 2015. – 114 с.
25. Шукліна Н.Г. Методичні рекомендації для суддів щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната». – Київ, 2022. – 54 с.